

Latijn en het Valkhof. Bij die combinatie denkt iedere Nijmegenaar meteen aan de woorden: hic stetit, hic frendens..., de bekende Latijnse tekst die op de balustrade is geschilderd. Maar er is meer geweest. Aan het begin van de 19^e eeuw was het park afgesloten met een hek waarop een intussen lang vergeten Latijnse dichtregel stond.

Een op het Valkhof verdwenen Latijns vers Duizend ogen

Vincent Hunink

Op de balustrade bij de Sint-Nicolaaskapel op het Valkhof staan sinds eeuwen twee Latijnse spreuken geschreven. Het meest bekend en geliefd zijn de volgende regels vlakbij de ingang van de kapel: *Hic stetit, hic frendens aquilas, hic lumine torvo / Claudius ultrices vidit adesse manus* ('Hier stond hij, hier zag hij knarsetandend de adelaars, hier (zag) Claudius met grimmige blik dat de wrekende troepen er waren'). Ze komen uit een lang Latijns gedicht uit 1646, geschreven door de grote Nederlandse dichter en geleerde Constantijn Huygens (1596-1687). In de regels wordt het beeld opgeroepen van de Bataafse opstandelingenleider Claudius (of beter: Julius) Civilis, die in het jaar 70 uit Nijmegen moet wijken

onder de opmars van Romeinse legioenen. Iets verder naar rechts, richting Waalbrug, staat nog de regel: *quem dabis haec possit qui dare cuncta locum...* ('welke plaats kunt u me geven die dit alles kan geven'). Die komt uit een gedicht van de Nijmeegse geleerde Johannes Smetius (1590-1651). Over vooral het 'tandenknars'-gedicht schreef ik onlangs uitvoerig in het *Numaga Jaarboek 2025*.

Ogen en handen

In de loop van de tijd is er op het Valkhof nog meer Latijn te lezen geweest. Enkele 19^e-eeuwse bronnen vermelden een interessant opschrift bij de vroegere ingang van het park. Die was oorspronkelijk afgesloten met een wit

Portret van de Oostenrijkse edelman Johann Joachim von Aichen, maker onbekend (afbeelding via My Heritage).

*Gij die hier het schoon komt roemen,
Houd uw hand van loof en bloemen!*

Die bloemen komen nu misschien wat bevreemdend over, want het park biedt tegenwoordig een nogal kale en open aanblik. Maar vanaf de 19^e eeuw was het Valkhof veelal ruim versierd met kleurrijke bloemenperken.

De Latijnse woorden van de spreuk hebben de metrische vorm van een zogeheten dactylische pentameter. Dat is normaal gesproken de tweede regel van een distichon. Los geciteerde Latijnse pentameters zijn heel ongebruikelijk, maar wellicht is deze regel gevormd naar het voorbeeld van het Smetiusvers *quem dabis...*, dat ook een losse pentameter is.

Inhoudelijk is het vers niet opvallend en een dichter is er niet speciaal voor aan het werk gegaan. De woorden vormen een algemene spreuk van onbekende herkomst, die al voor 1800 ook buiten Nijmegen te vinden was. De spreuk was onder meer een vast motto op de boeken en manuscripten van de 18^e-eeuwse Oostenrijkse edelman Johann Joachim von Aichen (1664-1729). Wie de woorden nu online opzoekt vindt vooral verschillende verwijzingen naar *ex libris*, iets waarvoor de tekst inderdaad heel toepasselijk lijkt.

houten hek, dat overdag geopend was. Aan de binnenzijde van het hek was een Latijnse spreuk aangebracht:

sint tibi mille oculi, sit tibi nulla manus

wat zoveel betekent als: 'moge u duizend ogen hebben, maar geen enkele hand'. Anders gezegd: kijken mag gerust, maar handjes thuis. Op de buitenkant van het hek was de vermaning in voor iedereen begrijpelijke woorden uitgedrukt:

Gezicht op de stad, de Waal en de Sint-Nicolaaskapel vanaf het Valkhof in 1833, pentekening in grijs geaquarelleerd en met dekverf opgewerkt (daarna op karton geplakt ten behoeve van een kijkdoos). De tekening is van Otto Christopher Baron von der Howen (1774-1848), een militair uit Kurland (Letland) die van 1831-1839 commandant was in Nijmegen (collectie Valkhof Museum). Het lijkt alsof de houten balustrade van achter de kapel een beetje doorloopt langs de steilrand van de Lindenberg. Wellicht bevond zich een dergelijk houten hekwerk ook bij de ingang van het park naast de portierswoning. Hierop stond de Latijnse spreuk: 'sint tibi mille oculi...'

Foto uit 1890 met het hekwerk en de toegangspoort naar het Valkhof uit 1836, naast de portierswoning en achter Hotel Valkhof aan de Voerweg (collectie RAN). Directeur gemeentewerken J.J. Weve liet in 1902 de poort naar het park en ook de portierswoning vervangen.

Begin 19^e eeuw

Wanneer stond deze tekst te lezen op het Valkhof? De vroegste verwijzing die ik heb kunnen vinden is in het boek *Nijmeegs alzigt op den Hofberg van ouds het Valkhof genaamd* van Mr. E.B.J. Schonck uit 1817. Beide spreuken, Latijn en Nederlands, staan ook geciteerd in de veelgelezen vroeg 19^e-eeuwse reisgids *Het Geldersch lustoord...* van C. ten Hoet uit 1825. Ze zijn vermoedelijk aangebracht bij de herziening van het Valkhofpark waartoe werd besloten in 1799.

Lang heeft de tekst het niet volgehouden, want al in 1836 werd het houten hek vervangen door een ijzeren hek, blijkens mededelingen in het boek *Oud-Nijmegen's straten, markten, pleinen, open ruimten en wandelplaatsen* van H. van Schevichaven uit 1896. Bij die gelegenheid zijn de Latijnse woorden vermoedelijk verdwenen.

Dat het Latijnse vers inderdaad in 1836 of kort daarna zal zijn verdwenen wordt bevestigd

door het getuigenis van een Duitse reiziger die Nijmegen in die periode meermaals aandeed en daarover ook schreef. F.W. Dethmar, een predikant uit het Duitse plaatsje Anholt, publiceerde een reisverslag waarvan in 1848 een Nederlandse vertaling verscheen: *Aangename herinneringen van Holland en zijne inwoners*. Hij vermeldt het Latijnse opschrift naar het Valkhof, maar voegt in een voetnoot toe: 'Dit bord zag ik bij mijn laatste bezoek te Nijmegen niet meer.'

Moderne beschrijvingen van het Valkhof zwijgen over de tekst. In het mooie overzichtswerk *Het Valkhof. 2000 jaar geschiedenis* uit 2014 citeert Hettie Peterse in het hoofdstuk 'Heimwee naar de burcht. Het Valkhof vanaf de sloop tot de herbouwplannen van de Reuzetoren', nog wel de Nederlandse versie van de spreuk, maar het Latijn blijft ongenoemd.

Misschien kunnen de woorden bij de volgende reconstructie van het park opnieuw een plaatsje krijgen. Uiteraard met een Nederlandse vertaling, eventueel in opgefriste vorm:

*Kijk gerust uw ogen uit
maar laat wat groen is lekker staan.*

Of als het nog iets vrijer en nuttiger mag:

*Kijk gerust uw ogen uit
maar laat wat groen is lekker staan
en neem uw afval mee naar huis. ■*

Foto uit 1952 vanuit de Burchtstraat naar het Valkhof, met links het in de Tweede Wereldoorlog zwaar beschadigde Unitasgebouw (voorheen Sociëteit Burgerlust). Alle bebouwing langs de Voerweg werd tijdens het bombardement verwoest en niet herbouwd (collectie RAN). De toegangspoort naar het park is opnieuw opgemetseld, op dezelfde plaats, en staat nog steeds waar hij aan het begin van de 19^e eeuw stond.